

משה גרשוני: הדפסים 1979-2014

אוצר: אריק קילמניק

גדעון עפרת | גרשוני והדפס!

(מבוא מתוך הספר "משה גרשוני: הדפסים 1979-2014")

לכאורה, בין שפתו האמנותית של משה גרשוני לבין עולם ההדפס האמנותי, על גווניו הרבים, קיימת סתירה רבתה. שלכאורה, אמרת גרשוני – אמרת ציור בלתי אמצעי, ישיר, ספונטאני, אי-רציונאלי, גופני, רגסיבי... וכיצד יתיישב תחביר כגון זה עם התהליך המורכב, המכאני בחלקו, תהליך שגופניותו מוגבלת ואשר תובע זמן, השהיות, ידע טכני...? זאת ועוד: המהפך הדרמטי ביצירת גרשוני בסביבות 1979 – 1980 מעבודות מינימליסטיות-מושגיות לציורים "מקסימליסטיים" ניאו-אקספרסיוניסטיים אמר, בין השאר, תנועה הדרגתית מכתב-דפוס (רישומי 1976 – 1979 : יד ענוגה, כסף, מי ציוני ומי לא) לכתב-יד. אם האותיות הדפוסיות עדיין הדהדו זיקה לעולם הדפוס (שהוא גם עולם התצלומים ומכונת הכתיבה של האמנות המושגית), הרי שכתב-היד האישי מאד, אף העילג, הצהיר הפניית הגב לדפוס. זאת ועוד: בחינת תפקודה של השפה המילולית ביצירת גרשוני תעלה מהלך שראשיתו תיאור ("הנייר לבן מבחוץ אך..."; או: "הבעיה של הציור היא..."), אך המשכה השמעת קול, ובניסוח אחר – מהלך שראשיתו "כתיבה" והמשכו "דיבור" ואף זמרה (שירי "יד ענוגה", "קום התנערה..." וכו', מזמורי תהילים, תפילות...). מהלך שכזה מעמיד את מעשה ההדפסה השעתוקי כסתירתו של הדיבור החי והבלתי-אמצעי.

אם כן, מה עושה משה גרשוני בסדנת הדפס?

על תהייה זו נענה: ראשית כל, אבחון של תהליך יצירה כאי-רציונאלי וכו' – לעולם אינו כזה בפשטות: תהליך יצירה אמנותית, גם כשהוא ניזון מהלא-מודע וטעון בשפע רגשות ויצרים, תמיד הוא דואלי, תמיד הוא סינתזה כלשהי של הכרה ואל-הכרה. לבטח, נתבע דואליות זו מאמנים איכותיים. בהתאם, גם בציוריו היותר בלתי-מפוקחים של משה גרשוני נאתר תודעת קומפוזיציה, זיקות תרבותיות (לאמנות הישראלית, למוזיקה המערבית, לציור המערבי), סמלים מודעים וביקורת חברתית, דהיינו – מודעות הכרתית. וכיוון שאמרנו זאת, נמהר ונצהיר: לא זו בלבד, ששום סתירה אינה קיימת בין ציורי גרשוני להדפסיו האמנותיים, אלא שמשו גרשוני הוא אמן הדפס מהמעולים שפעלו אי פעם בישראל, מי ששיאי הדפסיו (קדיש? זרים? תחת השמש?) מתחרים בכבוד עם שיאי ציוריו.

אם כן, כיצד בכל זאת תיפתר הסתירה כביכול בה פתחנו? כיצד ניישב, למשל, בין צבעי זכוכית ולפה "בשרניים", הנוזלים ומציפים את הציורים ב"מיצי גוף" ובאקטים סובייקטיביים-רדיקליים (כגון, מריחה ידנית תוך רכינה על ארבע), לבין עבודת צוות בסדנת הדפס, כזו התובעת פשרה עם ידע טכני ומכונה? גרשוני עצמו היה ער לסתירה לכאורה זו, כשהודה ב-1984:

הייתה לי דחייה מהמדיום הזה [ההדפס], בייחוד מהדפס רשת, שייצג בעיני את הגראפיות הקיצונית ביותר. [...] חשבתי שאיני יכול לצייר אפילו קו אחד בנוכחותם של אנשים אחרים. תהליך הציור בשבילי הוא פרטי מאד, כמו כתיבת מכתב אישי ממני למישהו אחר, מסוים, בעבודה בסדנה נוצרת דינאמיקה עם הצוות. [...]

הנחת היסוד שלי הייתה ללכת לקראת 'פשרה' עם המדיום, לשאוף להיות קצת יותר 'אובייקטיבי' ופחות קפריזי. [...] היום אני יכול להגיד שהתכונות שגיליתי בהדפס רשת בהחלט מתחברות עם התכונות שאני מחפש באמנות: מיידיות, ישירות. ההדפס, בכלל, הוא באמת מדיום ייחודי, בעל תכונות שאי אפשר למצוא בשום מדיום אחר.

[שיחה בין לארי אברמסון למשה גרשוני, גרשוני בסדנת ההדפס ירושלים, סדנת ההדפס ירושלים, 1984]

במבט ראשון לאחור אל 35 שנות הדפסה אמנותית ומאות הדפסים שנוצרו בידי גרשוני בין 1979 ל-2014, יש מקום לסברה, שדווקא המעבר מבדידות הסטודיו אל החברותא של סדנת ההדפס, נעיומותה החברתית, הגיבוי האמנותי, החיזוקים וההתייעצויות לאורך תהליך היצירה ההדפסית – בכל אלה עשוי האמן למצוא מזור. ואכן, באוזני אריק קילמניק, מייסד ומנהל סדנת ההדפס ירושלים, התוודה גרשוני כיצד חוויית הבדידות בסטודיו, הציור ללא כל עדות ומשוב ("הייתי מבקש משליח הפיצה לבטא דעתו על ציורי..."), גרמה לו לאובדן משמעת אמנותית.

שלא כעבודה בסדנת ההדפס: שכאן, מושג הזמן האחר של תהליך העבודה – תכנון הציור, הצבעים, שלבי ההדפסה – התחבר גם למפגש עם הדפסים ועם אמנים נוספים, מה שגרם לגרשוני לחזור אל הסטודיו שלו "כאילו אני אדם חדש". אלא, שהתשובה לשאלת הסתירה לכאורה בין גרשוני הצייר לבין גרשוני אמן ההדפס מורכבת יותר.

נשוב ונשאל: מה מצא גרשוני בהדפס הרשת, ואף יותר מכן בתצריבים, אשר כה הקל עליו את המעבר בין המדיומים? תחילה, הדפס הרשת חִיב את האמן לבודד את כל הרכיבים הצורניים, רישומיים ו/או צבעוניים, בטרם ישוב לאחדם על ההדפס הגמור. כבר בעבודות המוקדמות, בסדרה דגלים מ' 1984 – בית יעקב לכו ונלכה, ונזכור את כולם... עת צרה היא ליעקב וקום התנערה... – כבר בהם כפה עליו מדיום הרשת לבודד את הרישום השחור ולנסח את גבולות העצים, הדגל, הלהבות, הרקפות, המאורות, שלא לומר אותיות הכתב: כל אלה, תבעו מגרשוני שחזור החוויה הבלתי-אמצעית הראשונית, במו תהליך אטימה זהירה ומוקפדת של כל המשטחים השכנים. כך גם לגבי משטחי הצבעים השונים – הדגלים, השמים האדמדמים וכו': גרשוני חייב לבודד כל יחידת צבע, להגדיר מחדש את גבולותיה במכחול על גבי הרשת המתוחה, למען תודפס היחידה במקומה המדויק. בהכרח, נוצרות חריגות קלות מהמקור; בהכרח, המפגש המחודש עם המקור מוליד יצירה מקורית. לא פחות מכן, גרשוני מצא בטכניקת הדפס הרשת את אפשרות ריכוז ועיבוי הצבע, מה שגרם, למשל, לאפקט חושני "בשרני" יותר של גווי חלק מהדגלים בסדרת ההדפסים הנ"ל.

וכמו כן, התגובה המהירה המתרחשת בתהליך הדפס הרשת קסמה אף היא. אך, יותר מעצם היכולת ליצור הדפס הקרוב ברוחו לציור, הדפס הרשת זימן לגרשוני את האפשרות לצאת מהסטודיו ולבחון את הספונטאניות המקורית מתוך רחק ולשמרה בה בעת. זוהי חוויה פסיכולוגית נדירה, בה ה"צעקה" שבה ו"נצעקת" בשקט וביישוב דעת. זוהי ההזדמנות הנדירה לשחזר פרק עבר בלתי-אמצעי בתהליך מפוכח ומפוקח. מעין פסיכואנליזה עצמית. אך, שיא ביטוי העצמי של משה גרשוני בתחום ההדפס האמנותי הוא ברובד תצריב האקוויטינטה. כי, עתה, הוא נמצא ב"ביתו", במרחב נוזלי התמיסה והחומצה, כפליהם של נוזלי הדם והשתן וכו' שמילאו בעבר את ציורי האמן. ונבהיר: טכניקת אקוויטינטה-סוכר היא טכניקת הדפס המבוססת על שימוש בתערובת של סוכר ממוסס במים. לרוב מוסיפים לתמיסה גם מעט דיו שחור, על מנת להעניק לה צבע. האמן משתמש במכחולים ומברשות הטבולים בתמיסה ובעזרתם הוא מצייר על לוח ההדפסה ממתכת בצורה חופשית. בשלב השני, לאחר ייבוש התמיסה, מורחים על לוח ההדפסה לֶפֶת אספלט. כאשר טובלים את לוח ההדפסה במים חמים, תמיסת הסוכר נמסה ומסירה את חלקי האספלט שמעליה.

בכך היא חושפת חלקים מלוח ההדפסה. בשלב השלישי מפזרים על לוח ההדפסה אקוויטינטה (שהיא אבקת שרף של עץ אורן), בעזרת 'ארגז אקוויטינטה' או בצורה חופשית ולאחר מכן צורבים את לוח ההדפסה בחומצה. בשלב האחרון מסירים את לֶפֶת האספלט באזורים שבהן לא נעשה שימוש

באקוויטינטת הסוכר, כך שמתקבל לוח הדפסה שבו משטחי האקוויטינטה משמרים את צורת הנחת המכחול של האמן. [ראו: דן קריגר, גרפיקה אמנותית, ידיעות אחרונות, תל אביב, 2000]

בתצריבים מצא גרשוני את מלוא חירותו היוצרת, המועצמת במו המגבלה של שחור-לבן (אשר כה הולמת את רוח האבל הנחה על יצירת האמן). וכשהוא "משייט" בתוך ים התמיסות ורובדי השקיפיות, הפכו התצריבים בעבור גרשוני לאספקלריות של נשמתו.

כך או אחרת, בהדפסיו, מצא גרשוני את הנתיב הישיר מנפשו אל הדימוי הכבוש, ובזאת מחק את הסתירה לכאורה הקיימת בין ה"אאורה" (היא הילת המקוריות והחד-פעמיות) לבין השעתוק. יהיה אפוא מספר עותקי ההדפס של גרשוני אשר יהיה, כל הדפס שלו שומר על נוכחותה החיה של נשמה מיוסרת ותוהה.

סדנת ההדפס ירושלים

רח' שבטי ישראל 38 (פינת הנביאים), ירושלים

שעות פתיחה: א'-ה' 08:00-15:00 (בימי שישי ובזמנים אחרים בתיאום מראש)

אתר אינטרנט: jerusalemprintworkshop.org